

PAGALBINĖS MOKYKLOS JAUNESNIŲJŲ KLASIŲ MOKSLEIVIŲ TIESIOGINĖS IR NETIESIOGINĖS ATMINTIES YPATUMAI

A. Grigonis

Respublikos pagalbinėse mokyklose vykstantys pertvarkos procesai ir mokslo darbuotojus, ir mokytojus skatina domėtis protiškai atsilikusių vaikų pažintinės veiklos naujausiais psichologiniais tyrimais. Kaip nurodė J. Laužikas, V. Lubovskij, V. Petrova, L. Zankov'as ir kiti, vaikų oligofrenų atminties problema priklauso prie pačių svarbiausių teorinių ir praktinių oligofrenopsichologijos problemų, nes pagalbinės mokyklos vaikas jį supančią aplinką pažinti, sąmoningai, tvirtai ir sistemingai įgyti žinių ir jas kaupti, kiek reikalauja programos, gali per atmintį.

Protiškai atsilikusių vaikų atminties problemai nagrinėti, kaip ir visai specialiajai psichologijai, daug įtakos turėjo žymaus psichologo L. Vygotskio [4] aukštųjų psichinių funkcijų raidos koncepcija, svarbiausieji teiginiai apie defekto sistemos sandarą, psichinių struktūrų dinaminį pobūdį, pirminių ir antrinių pažeidimų kilmę bei sąveiką. Šie teiginiai ir lemia bei sąlygoja tolesnių tyrimų kryptį ir gautų rezultatų interpretavimą.

Vaikų oligofrenų atmintį tyrė žymiausi psichologai ir defektologai (G. Cantor, G. Dulnev, N. Ellis, J. Gallaher, B. Hermelin, S. Kirk, A. Leontjev, A. Lurija, M. B. Miller, N. O'Connor, V. Petrova, B. Pinskij, L. Zankov ir kiti). Šių mokslininkų studijose yra daug vertingų duomenų apie protiškai atsilikusių vaikų atminties rūšis, mechanizmus, dinamiką, veiksnius ir kt.

A. Leontjev'o [6], A. Lurijos [7] netiesiogiai-

nės atminties raidą analizuojantys veikalai įdomūs ir, be abejo, praturtina bendrąją ir specialiąją psichologiją. Šie mokslininkai, panaudodami dvi stimulų eiles, tyrė normalaus intelekto ir prieš-
kai atsilikusių vaikų netiesioginę atmintį*. Pirmoji stimulų eilė buvo žodžiai, kuriuos reikėjo įsiminti, o antroji – pagalbinės priemonės (paveikslėliai, piktogramos), padedančios žodžius įsiminti. Per bandymus buvo nustatyta, kad normalios mokyklos vaikų netiesioginės atminties procesų rodikliai, lyginant juos su tiesioginės atminties** rodikliais, kur kas didesni. Apibendrinami prieš-
kai atsilikusių vaikų netiesioginį įsiminimą, A. Leontjev'as ir A. Lurija konstatavo, kad paveikslėliai ir piktogramos įsiminti žodžių mokiniams ne tik nepadėjo, bet dargi šį procesą apsunkino. Gautieji netiesioginio įsiminimo rezultatai ne geresni už tiesioginio įsiminimo rezultatus, o kai kuriais atvejais net blogesni. Įsiminimo operacija liko tiesioginė, natūrali.

Nors atlikta nemaža eksperimentinių tyrimų, vaikų oligofrenų atminties procesai dar nėra pakankamai nušviesti. Pagalbinės mokyklos mokinių atminties sutrikimai oligofrenopsichologus verčia ieškoti būdų, kaip atmintį koreguoti ir didinti jos efektyvumą. Šio tyrimo tikslas – išaiškinti pagalbinės mokyklos vaikų, besimokančių II klasėje, tiesioginės ir netiesioginės atminties ypatumus, iš-
tirti tiesioginės ir netiesioginės atminties procesų produktyvumą, nustatyti, kokią įtaką netiesioginės atminties įsiminimui ir išlaikymui turi įprasminimo priemonės, ir išanalizuoti kokybinę atminties veiklą. Remiantis tyrimo tikslu, buvo iškelta hipotezė. Iog mokyklinio amžiaus vaikų debily atmintis gerėja dėl netiesioginės atminties tobulėjimo.

* Netiesioginė atmintis pasireiškia įsiminimu ir atsiminimu, kuriuos palengvina specialios priemonės, tarpiniai psichiniai procesai.

** Tiesioginė atmintis – tai medžiagos įsiminimas ir atsiminimas be kokių nors palengvinančių priemonių, be tarpinių psichinių procesų.

Tyrimo objektas - pagalbinės mokyklos antros klasės vaikai. Buvo tiriama jų mneminė veikla spontaninės raidos ir formuojamojo mokymo sąlygomis. Tyrimai buvo atlikti 1987 ir 1988 m. Kauno 28 vidurinėje mokykloje, Kauno I, II ir Viršūžiglio pagalbinėse mokyklose per pamokas nuo 9 iki 13 val. Eksperimentinėje grupėje buvo 50 tiriamųjų normalaus intelekto (po 25 vaikus per I ir II bandymą) ir 100 vaikų debily (po 50 vaikų per I ir II bandymą), besimokančių II klasėse. Amžiaus vidurkis: normalaus intelekto mokinių - 7,4 m., o vaikų debily - 9,5 m.

Metodika. Buvo atlikti du bandymai. Per pirmąjį tyrimą aiškintasi tiesioginės atminties ypatumai. Eksperimentatorius mokiniams perskaitė 20 gerai pažįstamų dviskiemenių žodžių (daiktavardžių). Vieniems tiriamiesiems buvo siūloma pasiklausti „pasakos“, kitiems - „eilėraščio“, trečiams - „straipsnelio“. Žodžių rinkinys buvo perskaitytas du kartus, antrą kartą - po 10 sek., kartu tiriamajam primenant, jog „pasaka“, „eilėraštis“ ar „straipsnelis“ skaitomas dar kartą.

Per antrąjį eksperimentą, atliktą, remiantis L. Vygotskio ir A. Leontjev'o tyrimo metodikos laisvuju variantu, buvo analizuojama neliesioginė atmintis. Įsimintini žodžiai buvo pateikti ta pačia tvarka kaip ir per pirmąjį tyrimą. Demonstruotų paveikslėlių (jų buvo 30) turinys su eksperimentinių žodžių rinkiniu nesutapo, bet ryšį tarp žodžio ir paveikslėlio nustatyti nebuvo sunku.

Vykstant eksperimentui, ant stalo tam tikra tvarka buvo išdėlioti spalvoti paveikslėliai (5 eilės po 6 paveikslėlius). Pakviestajam mokiniui buvo nurodoma, kad eilėmis iš kairės į dešinę (veiksmu parodoma ir kryptis) peržiūrėtų paveikslėlius ir parodytų, kurių nepažįsta. Tokiam atvejui pasitaikius, eksperimentatorius paveikslėlio pavadinimą pasakydavę. Šiam darbui skiriama 60 sek.

Paskui eksperimentatoriui pasakius žodį, mokinys turėjo pasirinkti jo manymu tinkamiausią pa-

veikslėlių ir sudaryti žodinių ryši - sakinių - su rinkinio žodžiu ir paveikslėlio pavadinimu. Taigi nuo A. Leontjev'o ir A. Lurijos tyrimų šis eksperimentas skiriasi tuo, kad parenkantiems paveikslėlių ir sudarantiems ryši tarp žodžio ir paveikslėlio mokiniams buvo talkinama. Ir per pirmąjį, ir per antrąjį eksperimentą medžiagą įsiminti nebuvo reikalaujama.

Įsiminimui skirtoji medžiaga buvo atgaminta tris kartus: tuojau po pateikimo (I atgaminimas), antrąją (II atgaminimas) ir dvyliktąją (III atgaminimas) dieną. Kiekvieno atgaminimo trukmė - 3 min. Per antrąjį tyrimą, prieš atgaminant žodį, mokiniams buvo parodomas jų pasirinktasis paveikslėlis. Eksperimento medžiaga buvo apdorota statistiniais metodais. Skirtumų patikimumas nustatytas pagal Študento lentelę, kai $p < 0,01$, $p < 0,02$ ir $p < 0,05$.

Norint mokinius geriau pažinti, buvo išnagrinėtos tiriamųjų asmens bylos, medicininiai lapai, mokinių darbai, kalbėtasi su pedagogais, gydytojais, tėvais; mokiniai stebėti per pamokas ir užklasičius užsiėmimus. Be to, buvo kruopščiai išanalizuoti kiekvieno mokinio individualaus psichologinio, pedagoginio, logopedinio, klinikinio, neurofiziologinio tyrimų duomenys.

Rezultatai. Pagalbinės mokyklos mokinių tiesioginės ir netiesioginės atminties raidai nustatyti pirmiausia buvo peržvelgta eksperimentinė medžiaga ir gautieji tyrimų duomenys (žr. 1 lentelę). 1 lentelės kiekybinių duomenų analizė leidžia teigti, kad mokiniai kur kas geriau įsiminė ir išlaikė atmintyje antrojo tyrimo žodžių eilę, kuri buvo įsiminama netiesiogiai, specialių priemonių - paveikslėlių - pagalba. Vaikai oligofrenai, remdami šiais paveikslėliais, tuoj pat po medžiagos suvokimo atgamino 5,3 žodžio daugiau negu per pirmąjį tyrimą. Vėlesniuose atgaminimuose šis skirtumas dar labiau padidėjo - 6,3 (II atgaminimas) ir 5,9 (III atgaminimas) žodžio. Statistiniai meto-

1 l e n t e l ė. Tiesioginės ir netiesioginės atminties procesų kiekybiniai rodikliai

Tiriamieji	Tyrimų serijos	Eksperimentinė medžiaga (M_1)			Įterptieji žodžiai (M_2)		
		tuoj po medžiagos suvokimo	antrą dieną	dvyliktą dieną	tuoj po medžiagos suvokimo	antrą dieną	dvyliktą dieną
Pagalbinės mokyklos mokiniai	I	7,4	4,8	4,5	2,6	3,8	5,5
	II	12,7	11,1	10,4	6,0	7,2	8,2
Masinės mokyklos mokiniai	I	8,4	6,6	7,0	0,8	1,9	2,6
	II	16,6	14,9	14,2	1,9	3,0	3,7

dai rodo, kiek buvo produktyvesnis antrasis tyrimas už pirmąjį (I, II ir III atgaminimas - $p < 0,001$).

Kitas klausimas - įsimintos medžiagos išlaikymas per 12 dienų. Nustatyta, kad dauguma antros klasės mokinių, vėliau atgamindami žodžius, atsiminė jų kur kas mažiau. Tačiau šis reiškinys labiau būdingas tiems vaikams, kurie dalyvavo I tyrimų serijoje. Jau antrą dieną 47 (94%) mokiniai prisiminė gerokai mažiau negu tuoj po medžiagos suvokimo. Vienas (2%) tiriamasis po vienos dienos pertraukos atgamino tiek pat žodžių, kiek ir iš karto, du (4%) prisiminė netgi daugiau. Nuo antros iki dvyliktos dienos medžiaga vis labiau buvo užmirštama, bet užmiršimo tempai gerokai sumažėjo, lyginant tarp pirmos ir antros dienos.

Panašiai nagrinėjant netiesioginės atminties procesus, paaiškėjo, kad mokiniai eksperimento rinkinio žodžius išlaikė geriau negu pirmojo tyrimo. Antrą dieną 37 (74%) tiriamieji prisiminė mažiau negu pirmą, 9 (18%) atgamino tiek pat žodžių ir 4 (8%), lyginant su pirmos dienos, prisiminė daugiau. Tačiau, medžiagą apdorojus sta-

tistiniais metodais, pasirodė, kad ir per pirmąjį, ir per antrąjį tyrimą daugiausia žodžių buvo užmiršta per pirmąjį dieną (I tyrimas - $p < 0,01$, II - $p < 0,02$).

Per visą pirmąjį tyrimą mokiniai vidutiniškai atgamino po 3 tuos pačius žodžius, o per antrąjį - 8. Atlikdami eksperimentatoriaus užduotį - prisiminti perskaitytus žodžius - mokiniai, kaip jau buvo minėta, dalį žodžių atgamino tiksliai. Tačiau kartais vaikai, be eksperimentinio rinkinio žodžių, pasakydavo ir tokių, kurie nebuvo pateikti (žr. 1 lentelę). Iš lentelės matome, kad vaikai per antrąjį tyrimą išvardijo kur kas daugiau žodžių. Šią tendenciją patvirtina statistiniai metodai (I ir II atgaminimas - $p < 0,001$, III - $p < 0,01$).

Ir per pirmąjį, ir per antrąjį bandymą aiškiai pastebėtas dėsningumas: kuo vėliau atgaminama, tuo daugiau įterptųjų žodžių. Per pirmąjį tyrimą tuoj po medžiagos suvokimo atgamindami žodžius suklydo 31 (62%) mokiniys, vėliau atgamindami - 35 (70%) ir 40 (80%). Tik 6 (12%) mokiniai per eksperimentą nepasakė papildomų žodžių. Per antrąjį tyrimą iš karto atgamindami suklydo 48 (96%) protiškai atsilikę vaikai, o vėliau - visi.

Per pirmąjį tyrimą, lyginant tiksliai atgamtųjų žodžių skaičių su įterptaisiais, nustatyta, kad eksperimento rinkinio žodžių buvo atgaminta kur kas daugiau negu įterptųjų ($p < 0,001$). Vėliau atgaminant skirtumo jau nematyti ($p > 0,05$). Per antrąjį tyrimą, analogiškai sugretinus, išryškėjo, kad eksperimento žodžių esama kur kas daugiau negu įterptųjų (I ir II atgaminimas - $p < 0,001$, III - $p < 0,01$).

Kokybinė mneminės veiklos analizė. Tiesioginė atmintis. Dalis II klasės mokinių per I psichologinį bandymą elgėsi tinkamai, dėmesingai klausėsi eksperimentatoriaus skaitomų žodžių, noriai pakluso jo reikalavimams, buvo pakankamai aktyvūs ir stengėsi žodžius prisiminti. Šie vaikai nebuvo abejingi ir atgaminamos medžiagos kiekiui, pagal išgales įvertino savo darbą. Kiti vaikai

buvo pernelyg jaudrūs, nesugebėjo tinkamai dirbti, tikslingai veikti. Šie protiškai atsilikę mokiniai greitai atsisėdavo prie stalo, iš pradžių tyg ir susitelkdavo darbui, bet mažiausias dirgiklis jų dėmesį išblaškėdavo, jie sunerimdavo. Minėtos grupės vaikai lengvai nuo pateiktos užduoties nutoldavo, dažnai jiems kildavo pašalinės asociacijos, kurios dėmesį nukreipdavo į šalį ir trukdydavo medžiagą prisiminti. Jaudrūs vaikai greitai sueidavo į kontaktą su eksperimentatoriumi ir dar gi buvo plepūs, dažnokai pateikdavo tokių klausimų, kurie rodė, kad neskiria savęs nuo suaugusiojo. Šiems mokiniams nuolatos teko priminti, kad jie būtų dėmesingi. Savo pasiektų rezultatų teisingai įvertinti jie nepajėgė.

Būta specifinio elgesio vaikų oligofrenų, pavyzdžiui, apatiškų, pasyvių, išglebusių ir irzlių. Todėl prieš eksperimentą reikėjo laiko šioms mokiniams aktyvinti. Per tyrimą kai kurie šios grupės mokiniai reaguodavo ir negatyviai. Išvardytos savybės dažniausiai pasireiškėdavo tada, kai neįprastomis sąlygomis, pagal eksperimentatoriaus nurodymą, jie turėdavo atgaminti medžiagą.

Nors tiriamųjų elgesys ir skyrėsi, pastebėta ir tai, kas šiuos vaikus jungia. Išsamesnė protokolų analizė rodo, kad protiškai atsilikę II klasės vaikai suvokė suaugusiojo keliamą užduotį prisiminti medžiagą ir bandė ieškoti būdų, kaip tai geriau padaryti.

Per pirmąjį tyrimą tuoj po pateikimo medžiagą suvokė ir bandė ją prisiminti iš eilės kaip pateikė eksperimentatorius 12 (24%) vaikų, kartojė žodžius keletą kartų, kol jiems pavykdavo atgaminti dar kuri nors rinkinio žodį, 5 (10%; iš jų 3 vaikai, kartodami žodžius, klausdavo ir patys atsakydavo); 1 (2%) grupavo žodžius pagal galūnes. Per antrąjį atgaminimą pirmuoju būdu rėmėsi 5 (10%) mokiniai, o antruoju - 3 (6%). Dauguma vaikų vardijo žodžius kaip pakliuvo. Pagalbinės mokyklos antrojų paklausus, kaip jie žodžius pri-

siminė, nė vienas paaikinti nesugebėjo. Papildo-
mas eksperimentatoriaus klausimas: „Kokių žodžių
dar būta rinkinyje“, nepadėjo prisiminti. Tiriamieji
arba kartojo tuos pačius žodžius, arba päreiškė,
kad jau pasakė visus ir daugiau neprisimena,
arba vardijo žodžius, kurie nebuvo skaityti.

Pažymėtina, kad tiriamieji per atgaminingą iš-
skaičiuodavo objektus, ypač stovinčius kambaryje,
kuriame vyko eksperimentas, kai tik jie atsitikti-
nai patekdavo į jų regėjimo lauką. Pavyzdžiui,
eksperimentatoriui pasiūlius II klasės mokiniui
Rimui K. išklaustyti žodžius, o vėliau juos išvar-
dyti, tiriamasis per tris minutes pasakė 15 žo-
džių: „kiškis, žolė, karvė, arklys², namas, radia-
torius², stalas², kėdė², portretas², langas², ma-
šina, durys², suolas¹, karvė¹, arklys³“. 7 išvar-
dyti žodžiai - įterptieji, iš jų šeši (radiatorius,
stalas, kėdė, portretas, langas, durys) - tai ob-
jektai, atsitiktinai patekę į mokinio regėjimo lauką.
Tokio tipo objektai sudarė 28-35% visų įterptųjų
žodžių.

Mokiniai, atgamindami žodžius, gana dažnai
darė ir kitokio pobūdžio klaidų. Eksperimento žo-
džiai jiems sukeldavo gretimumo asociacijas (pa-
gal situacijos artumą). Pavyzdžiui, tiriamasis Ge-
nadijus U. antrą dieną prisiminė šiuos žodžius:
„kiškis, medis, karvė, arklys², ožka², bulius²,
avinukas², katė², šuo², kiaulė², kiškis¹, višta, an-
tis², kiškis¹, lapė², dramblys², tigras², meška²“.
Įterptieji žodžiai „arklys“, „ožka“, „bulius“, „avi-
nukas“, „katė“, „šuo“, „kiaulė“, be abejo, susiję su
eksperimento žodžiu „karvė“, „antis“ - su „višta“,
o „lapė“, „dramblys“, „tigras“, „meška“ - su „kiš-
kiu“. Tokio tipo klaidos sudarė 40-50% visų įterp-
tųjų žodžių.

Kai kurie pirmojo tyrimo žodžiai buvo abstrak-
tūs. Juos atgamindami, pagalbinės mokyklos vaikai

1 - eksperimento žodžių perseveracijos; 2 - įterptieji žodžiai; 3 - įterptųjų žodžių
perseveracijos.

sukonkretingavo. Antai vietoj žodžio „mašina“ sakė „žiguliukas“, „volga“ arba „taksiukas“, kai kurie „medį“ pakeisdavo „beržu“, „pušimi“, „eglyte skarota“. Įterptieji žodžiai buvo gana pastovūs ir pusė jų kartojosi per vėlesnius du atgaminimus.

Daugelis tyrinėtojų – V. Petrova [8], L. Zankov'as [5] ir kiti, – nagrinėję protiškai atsilikusių paauglių valingo įsiminimo ir išlaikymo procesus, gavo analogiškus rezultatus. Jie taip pat pastebėjo, kad šie mokiniai, atgamindami rišlių tekstą, jį papildė naujomis detalėmis, teiginiais, kurie su juo mažai susiję. Minėtieji autoriai savo darbuose nebandė pasekti, kokią įtaką įterptųjų žodžių kiekiui ir kokybei turi eksperimentuose pateikiama medžiaga. Šiame darbe tam skiriama daug dėmesio, nes problema svarbi pedagoginei praktikai.

Netiesioginės atminties tyrimo procese mokinių elgesys mažai kuo skyrėsi nuo anksčiau aprašyto, bet vis dėlto į akis krito didesnis vaikų aktyvumas: jie dėmesingiau, labiau susidomėję klausėsi eksperimentatoriaus skaitomų žodžių, atidžiau stebėjo ir rinkosi paveikslėlius, nustatinėjo ryšius, rėmėsi eksperimentatoriaus pagalba.

Per antrąjį bandymą vaikams oligofrenams reikėjo sukonstruoti ryšį tarp eksperimento rinkinib žodžio ir pasirinkto paveikslėlio, o vėliau, per atgaminimą, panaudoti paveikslėlių rinkinio žodžiui prisiminti.

Antrasis bandymas parodė, kad tiriamieji vaikai dažniausiai sudarydavo visus struktūros ryšius, t. y. sakinius, kuriuose buvo du pagrindiniai elementai – eksperimento žodis ir pasirinkto paveikslėlio pavadinimas. Pastebėta ir kitokios konstrukcijos ryšių. Jie buvo sudaromi arba iš eksperimento žodžio, bet be paveikslėlio pavadinimo, arba, atvirkščiai, – iš pasirinkto paveikslėlio pavadinimo ir be eksperimento žodžio. Pasi-
taikė ir kitokios konstrukcijos sakinių, kurie neturėjo nė vieno iš dviejų būtinų elementų – nei eksperimentinio žodžio, nei paveikslėlio pavadinimo.

Protiškai atsilikusių vaikų netiesioginės atminties loginės organizacijos trūkumai reiškėsi tuo, kad 45 (90%) mokiniai nepajėgė iš karto nustatyti ryšio tarp eksperimento žodžio ir pačių pasirinkto paveikslėlio. Per eksperimentą tokiems mokiniams buvo teikiama parama. Antros klasės mokinys Darius Ch. negalėjo parinkti paveikslėlio žodžiui „kiškis“. Jis pasakė, kad čia kiškio nėra. Nors instruktuojuojant buvo nurodyta, jog tiriamajam reikia parinkti žodžiui labiausiai tinkantį paveikslėlį, tačiau protiškai atsilikę vaikai vis tiek ieškojo pasakyto objekto vaizdo. Eksperimentatorius tada ėmėsi padėti: „Paimk kortelę paveikslėlį, ant kurios nupieštas kopūstas. Kodėl mes kiškiui parinkome kopūstą?“ Tiriamasis atsakė „Kiškis valgo kopūstą“. Tokios pagalbos reikėjo 19 (38%) mokinių.

Eksperimentinės medžiagos analizė leidžia teigti, kad vaikams sunkiausiai sekėsi sudaryti pilną ryšį tarp žodžio ir paveikslėlio. Tiriamajai Linai B. žodžiui „višta“ reikėjo parinkti paveikslėlį. Mokinė paėmė „kiaušinį“. Paklausta, kuriam žodžiui parinko „kiaušinį“, mergaitė tylėjo. Eksperimento žodį ji užmiršo. Reikalingą žodį priminus ir mokinės paprašius sudaryti sakinį, kuriame būtų ir žodis, ir paveikslėlio pavadinimas, Linā vėl tylėjo. Eksperimentatorius nurodė ryšį: „Višta padėjo kiaušinį“. Tokios pagalbos prireikė 44 (88%) tiriamiesiems (iš jų 32 mokiniams reikėjo priminti nuo 1 iki 4 ryšių, 9 - nuo 5 iki 8 ir 3 - nuo 9 iki 12).

Kai kurie pagalbinės mokyklos antrojai teisingai pasirinko paveikslėlį ir pradėjo konstruoti ryšį, bet nebaigė. Jurgita B. žodžiui „suolas“ parinko „portfelį“. Į klausimą: „Kokiam žodžiui parinkai portfelį?“, - mokinė atsakė teisingai. „O dabar sudaryk sakinį, kuriame būtų abu žodžiai - „suolas“ ir „portfelis“. Jurgita sudarė tokį sakinį: „Portfelis padėtas“. Akivaizdu, kad ryšys nepilnas. Eksperimentatorius klausė: „Kur padėtas

portfelis?" Ji atsakė: „Ant suolo". Paprašius pasakyti sakinį, kad jame būtų ir eksperimentatoriaus pasakytas žodis, ir mokinės pasirinkto paveikslėlio pavadinimas, mergaitė pakartojo: „Portfelis padėtas". Eksperimentatorius pakartojo pirmuosius du žodžius, kuriuos pasakė antrokė, ir sakinį baigė: „Portfelis padėtas ant suolo". Tokios pagalbos prireikė 17 (34%) tiriamųjų.

Iš 1000 savarankiškai ir eksperimentatoriui padedant sudarytų ryšių, 810 turi visą struktūrą. Šios struktūros sakiniiais buvo išreikšti sąvokų (Kostas R.: „Karvė ir briedis - gyvuliai") ir konkretūs (Linda K.: „Ant medžio auga kriaušės") ryšiai. Tačiau pasitaikė sakinių ir be ryšio (Žydrūnas I.: „Lovoje auga rožės"). 2% sakinių turėjo sąvokų ryšį, konkretų - 97% ir be ryšio - 1%.

Per tyrimus nustatyta, kad mokiniai, rėmdamiesi paveikslėliu, eksperimento žodžius geriausiai atgamino iš pilnos struktūros sakinių. Iš šių struktūrų tuoj po medžiagos suvokimo teisingai buvo atgaminti 542 (67%) rinkinio žodžiai. Pavyzdžiui, Irmantas C. eksperimento žodį „saulė" įsiminė, pasinaudodamas paveikslėliu „lapė". Jis sukonstravo tokią frazę: „Lapė šildosi prieš saulę". Visose trijose reprodukcijose mokinys, pamatęs pagalbines įsiminimo prilemonę, greitai ir teisingai atgamino eksperimento žodį.

Domino dar vienas klausimas: kaip sekėsi eksperimento žodžių rinkinį atgaminti vaikams oligofrenams, nepajėgusiems pilno ryšio sukonstruoti ir atitinkamai jį išreikšti sakiniu. Buvo užfiksuoti 78 sakiniai, turėjusieji eksperimento žodį, bet be paveiksluko pavadinimo. Tiriamieji, žiūrėdami į objektą, teisingai atgamino 51 (65%) žodį. Pavyzdžiui, antrokas Saulius N. žodžiui „gėlė" parinko paveikslėlį „šulinys". Ryšį jis taip nusakė: „Berniukas laisto gėles". Per pirmąjį tyrimą mokinys, pamatęs paveikslėlį „šulinys", teisingai atgamino žodį „gėlė".

Per tyrimus buvo užfiksuoti 62 sakiniai, kuriuose buvo paveikslėlio pavadinimas, bet trūko eksperimento žodžio. Remdamiesi tokią struktūra, mokiniai tiksliai atgamino 18 (29%) eksperimento žodžių. Tiriamasis Egidijus K. žodžiui „lova“ parinko paveikslėlį „čiužinys“ ir sudarė šį sakinį: „Ant matraso galima miegoti“. Taigi žodis „lova“ buvo atgamintas teisingai.

Buvo 50 sakinių, kuriuose trūko ir eksperimento žodžio, ir jam pasirinkto paveikslėlio pavadinimo. Šiais sakiniais remdamiesi, mokiniai teisingai atgamino 14 (28%) žodžių. Darius A. žodžiui „vairas“ parinko paveikslėlį „portfelis“ ir pasakė: „Kad rudenį eis į mokyklą“. Pamatęs „portfelį“, mokinys teisingai atgamino žodį.

Stebėdami II klasės mokinių žodžių atgaminimą, nustatėme, kad 26 (52%) tiriamiesiems sunkiai sekėsi iš sudarytos konstrukcijos išskirti eksperimento žodį. Anželika L. parinko žodžiui „žolė“ paveikslėlį „ožka“ ir sudarė tokį sakinį: „Ožka valgo žolę“. Mergaitė, pamačiusi „ožkos“ paveikslėlį, nors eksperimentorius pakartotinai aiškiai nurodė, kad ji privalanti pasakyti tik vieną žodį, kuriam parinko paveikslėlį, pažodžiui pakartojo visą sakinį. Taip tiriamųjų pasakymai įrodo, kad ir teisingai pasirinktas žodžiui įsiminti paveikslėlis, ir sudarytas ryšys ne visuomet padėjo tiksliai medžiagą prisiminti.

Visuose atgaminimuose, kurie vyko po medžiagos suvokimo, buvo nemažai neteisingai prisimintų objektų (30%). Vėlesniuose atgaminimuose tokių klaidų dar padaugėjo (II atgaminimas - 36, III - 41%). Kai antroksams, besiremiantiems pagalbine priemone, buvo siūloma prisiminti atitinkamą eksperimento žodį, kai kurie iš jų atlikti šios užduoties nepajėgė. Jie paprastai arba atgamindavo patį signalą, arba vardiavo paveikslėlio sukeltas asociacijas. Šiuo atveju pakankamai sudėtinga operacija (A - eksperimento žodis → X - paveikslėlis → A - žodis) buvo keičiama elementaresne schema A → X

→X arba $A \rightarrow X \rightarrow Y$ [7]. Pavyzdžiui, tiriamasis Ričardas B. žodžiui „višta“ parinko „anti“ ir paaiškino taip: „Imu anti, nes nėra vištos“. Per visus atgaminimus, pamatęs paveikslėlį „antis“, tiriamasis vietoj reikiamo žodžio atgamindavo stimulo pavadinimą - „antis“ ($A \rightarrow X \rightarrow X$ schema).

Atgaminimas pagal schemą $A \rightarrow X \rightarrow Y$ matyti iš Šarūno G. atsakymo. Tarp eksperimento žodžio „pelė“ ir pasirinkto paveikslėlio „šuo“ buvo sudarytas toks ryšys: „Šuo pagavo pelę“. Tiriamasis, tuoj po pateikimo atgamindamas žodžius ir pastebėjęs paveikslėlį „šuo“, vietoj žodžio „pelė“ atgaminavo tokį ryšį: „Kad žmonės pagautų vagį“. Aki vaizdu, kad dalis vaikų oligofrenų, besimokančių antroje klasėje, dar nepajėgia pasinaudoti paveikslėliu ir organizuoti mneminę veiklą.

Tyrinėdami pagalbinės mokyklos mokinių atmintį, jos dėsningumus, lyginome tyrimų duomenis taip pat su normalių mokinių sugebėjimais. Rezultatai leido konstatuoti, kad normalių ir protiškai atsilikusių vaikų išiminimo ir atsiminimo galimybės, tikslumas dažniausiai priklauso nuo specialių priemonių - paveikslėlių - panaudojimo medžiagai išiminti. Netiesioginės atminties koeficientų dydžiai, lyginant su tiesioginės, yra statistiškai reikšmingi (visų atgaminimų - $p < 0,001$). Kiekvienoje tyrimų serijoje buvo įterpta mokinių sugalvotų žodžių tada, kai medžiaga būdavo atgaminama tuoj po pateikimo, o daugiausia - dvyliktą dieną. Kartu su bendrais dėsningumais buvo pastebėta ir keletas savitų, būdingų tik pagalbinės mokyklos mokiniams. Protiškai atsilikusių mokinių mneminiai procesai kur kas mažiau produktyvūs ir tikslūs negu normalaus intelekto vaikų. Visų tyrimų atgaminimuose vaikų oligofrenų išiminimo ir išlaikymo atmintyje rodikliai blogesni: mažiau išiminė (per pirmąjį tyrimą po medžiagos suvokimo - $p < 0,05$ ir antrąjį - $p < 0,001$) ir išlaikė (per pirmojo ir antrojo tyrimo vėlesnius atgaminimus - $p < 0,001$). Būdingas pagalbinės mokyklos mokinių atgaminimo bruožas - tarp-

tieji žodžiai. Jų visais atvejais įterpė daugiau šie mokiniai negu masinės mokyklos (pirmoje tyrimo pirmas atgaminimas - $p < 0,01$, antras - $p < 0,05$ ir trečias - $p < 0,02$; antrojo tyrimo visais atvejais - $p < 0,001$).

Išvados. Remiantis gautaisiais psichologinio bandymo duomenimis apie protiškai atsilikusių mokinių tiesioginės ir netiesioginės atminties ypatumus, nustatyta:

1. Protiškai atsilikę vaikai įsiminė ir išlaikė atmintyje žodžių mažiau negu normalaus intelekto mokiniai, nors eksperimentų duomenys kartu parodė, kad ir vaikai debilai gali mneminę veiklą didinti.

2. Protiškai atsilikusių mokinių netiesioginės atminties produktyvumas per visus tris atgaminimus, lyginant su tiesioginės, gerokai didesnis. Mneminės veiklos produktyvumui daug įtakos turėjo asmeninis medžiagos grupavimas - nustatymas ryšių, kuriais protiškai atsilikę vaikai rėmėsi. Taigi asmeninis kodavimas, įsimenant medžiagą, patikimai padidina vaikų įsiminimą ir išlaikymą. Tyrimų faktai leidžia teigti, kad vaikus reikia kruopščiai ir ilgai mokyti asmeninio medžiagos apdorojimo būdų.

3. Protiškai atsilikę vaikai suvoktą medžiagą įsimena ir išlaiko atmintyje skirtingai, todėl, norėdami gerinti pagalbinės mokyklos mokinių mneminę veiklą, turime ją koreguoti.

4. Eksperimentas leidžia ieškoti būdų, kaip padėti formuoti vaikų debilų įsiminimą.

5. Protiškai atsilikę vaikai atgaminamai medžiagai suteikia naujų, atsitiktinių elementų, todėl reikėtų ieškoti tokių atgaminimo būdų, kurie padėtų tai koreguoti.

LITERATŪRA

1. Ellis N. R., Anders R. T. Short-term memory in the mental retardate//Amer. Jr of Mental Deficiency. 1968. Vol. 72, N 6.

2. H e r m e l i n B., O' C o n n o r N. Short-term memory in normal and subnormal children//Amer. J. of Mental Deficiency. 1964. Vol. 69, N 1.

3. M e h r J. Abnormal Psychology. Holt Rinehart Winston, 1983.

4. В ы г о т с к и й Л. С. Собрание сочинений (в 5 т.). М.: Педагогика, 1983.

5. З а н к о в Л. В. Развитие памяти умственно отсталого ребенка//Умственно отсталый ребенок. М., 1935.

6. Л е о н т ь е в А. Н. Избранные психологические произведения (в 2 т.) М., 1983.

7. Л у р и я А. Р. Внимание и память. М., 1975.

8. П е т р о в а В. Г. Исследования вербальной памяти у умственно отсталых школьников//Дефектология. 1986. № 5.

9. С м и р н о в А. А. Избранные психологические труды (в 2 т.). М., 1987.

Liaudies švietimo darbuotojų
tobulinimosi institutas

Įteikta
1990.04.20

ОСОБЕННОСТИ ОПОСРЕДСТВОВАННОЙ И НЕПОСРЕДСТВЕННОЙ ПАМЯТИ ДЕТЕЙ, ОБУЧАЮЩИХСЯ В МЛАДШИХ КЛАССАХ ВСПОМОГАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

А. Григонис

Р е з ю м е

Изучение непосредственной (I опыт) и опосредованной (II опыт) памяти учащихся младших классов вспомогательной школы позволило установить, что объем воспроизведенных слов, запоминавшихся испытуемым во II опыте, превысил аналогичные показатели участников I опыта. Этому способствовала смысловая организация материала: использование внешних стимулов – картинок, на которые опирались дети при запоминании. Учащиеся, прошедшие через II опыт, в той или иной мере опосредствовали процессы

запоминания и удержания в памяти. Полученные данные свидетельствуют о том, что смысловое кодирование запоминаемых слов достоверно расширяет объем памяти и делает ее следы более устойчивыми.

Вместе с тем, полученные факты дают нам основание утверждать, что второклассники нуждаются в проведении с ними серьезной работы: их надо научить пользоваться опорным сигналом (средством), развивать умение устанавливать специальные опосредствующие связи.

PECULIARITIES OF DIRECT AND INDIRECT MEMORY OF JUNIOR PUPILS AT SUBSIDIARY SCHOOLS FOR MENTALLY DEFICIENT

A. Grigonis

S u m m a r y

The productivity of memory processes of mentally deficient is lower than that of pupils with normal intellect. The results of the experiments, however, revealed simultaneously that mentally deficient children are able to increase the productivity of their mnemonical activities.

The productivity of indirect memory of mentally deficient pupils in all the three reproductions is considerably higher as compared to the direct memory.

The grouping of the material according to its meaning-conceiving of relations that were used by the investigated is of great importance to the productivity of mnemonical activities. So semantic coding while memorizing the material increases the volume of memorizing and keeping the memorised material by children and makes its traces more constant.

The facts revealed enable us to assert that children must be taught carefully and for a long time the ways of semantical treatment of the ma-

terial. Experimental research enables us to think of the ways which should help to form ways memorizing for mentally deficient children.

Children, learning at schools for mentally deficient, memorize the comprehended material and keep it in their memory differently. So, trying to develop mnemonical activities of the pupils, a corrective pedagogical influence is needed.

Mentally deficient children add casual elements to the recalled material. Therefore ways of recalling the material, helping to correct the mentioned peculiarity, should be searched for.